
THE INFLUENCE OF DEFENSE MECHANISMS ON THE SOCIALIZATION OF ADOLESCENTS WITH DEVIANT BEHAVIOR

Parpiyeva Shaxnoza Abdullaevna

Muallif, Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy

pedagogika universiteti "Amaliy psixologiya" kafedrasida katta o'qituvchisi

Email: parpieva.2016@mail.ru

Abstract

This article provides a scientific analysis of the role and influence of psychological defense mechanisms in the socialization process of adolescents with deviant behavior. The study was conducted on a group of adolescents aged 12–17 and demonstrates, based on empirical data, how defense mechanisms such as denial, projection, rationalization, reaction formation, and sublimation affect social adaptation. The results indicate that immature defense mechanisms exacerbate social maladaptation, whereas mature mechanisms support social integration. The article concludes with recommendations aimed at psychoprophylaxis and psychocorrection practice.

Keywords: Adolescents with deviant behavior, socialization, defense mechanisms, deviant behavior, psychological adaptation, denial, sublimation, projection.

XULQI OG'ISHGAN O'SMIRLARNING IJTIMOYILASHUVIGA HIMOYA MEXANIZMLARINING TA'SIRI

Muallif: Parpiyeva Shaxnoza Abdullaevna

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti "Amaliy
psixologiya" kafedrasida katta o'qituvchisi

Email: parpieva.2016@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada hulqi og'ishgan o'smirlarning ijtimoiylashuvi jarayonida psixologik himoya mexanizmlarining o'rni va ta'siri ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqot 12–17 yoshli o'smirlar guruhida o'tkazilgan bo'lib, inkor etish, proyeksiya, ratsionalizatsiya, reaktiv shakllanish va sublimatsiya kabi himoya mexanizmlari ijtimoiy moslashuvga qanday ta'sir ko'rsatishi empirik ma'lumotlar asosida ko'rsatilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, yetuk bo'lmagan himoya mexanizmlari ijtimoiy maladaptatsiyani kuchaytiradi, yetuk mexanizmlar esa ijtimoiy integratsiyani qo'llab-quvvatlaydi. Maqola psixoprofilaktika va psixokorreksiya amaliyotiga yo'naltirilgan tavsiyalar bilan yakunlanadi.

Kalit so'zlar: hulqi og'ishgan o'smirlar, ijtimoiylashuv, himoya mexanizmlari, deviant xulq-atvor, psixologik moslashuv, inkor etish, sublimatsiya, proyeksiya.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda o'smirlar o'rtasida hulqi og'ishgan xulq-atvor (deviant xulq) kuzatilishi tobora kuchayib borayotganligi ijtimoiy va psixologik fanlarda dolzarb muammo sifatida e'tirof etilmoqda. O'zbekiston Respublikasining 2022 yilgi statistik ma'lumotlariga ko'ra, voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarlik holatlari va maktabdan uzoqlashish tendensiyasi ortib bormoqda. Bu vaziyat o'smirlarning ijtimoiylashuvi jarayonini chuqurroq o'rganishni taqozo etadi.

Psixoanalitik an'anada himoya mexanizmlari — bu egoning xavf-xatar va ichki ziddiyatlardan o'zini himoya qilish uchun qo'llaydigan ongsiz strategiyalar majmuidir (Freud, 1936; Vaillant, 1992). Biroq so'nggi o'n yilliklarda ushbu tushuncha psixodinamik doiradan chiqib, kognitiv-xulq-atvor va ijtimoiy psixologiya sohalariga ham kirib keldi (Cramer, 2006).

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi hulqi og'ishgan o'smirlarning ijtimoiylashuv darajasi va ular qo'llaydigan himoya mexanizmlari o'rtasidagi bog'liqlikni empirik tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot quyidagi savollar atrofida shakllantirilgan:

Hulqi og'ishgan o'smirlar qanday himoya mexanizmlarini ko'proq qo'llaydi?

Yetuk va yetuk bo'lmagan himoya mexanizmlari ijtimoiylashuv jarayoniga qanday ta'sir qiladi?

Psixokorreksion aralashuvlar orqali himoya mexanizmlarini optimallashtirish mumkinmi?

Deviant xulq-atvor — bu ijtimoiy normalar, qoidalar va kutishlardan chetga chiquvchi xatti-harakatlar tizimidir (Merton, 1938; Hirschi, 1969). R.Merton o'zining anomiya nazariyasida deviantlikni jamiyat maqsadlari va ularra erishish vositalarining nomutanosibligi mahsuli sifatida izohlagan. Hulqi og'ishgan o'smirlar ko'pincha maladaptiv xulq-atvor shakllari orqali o'zlarining maqsadlariga erishishga harakat qiladilar.

Psixologik nuqtai nazardan, o'smirlik davri — bu shaxs shakllanishining eng nozik bosqichi bo'lib, identifikatsiya inqirozi (Erikson, 1968), tengdoshlar bosimi va oilaviy omillar hulqi og'ishish xavfini sezilarli darajada oshiradi. Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasi esa deviant xulqning kuzatish va taqlid orqali shakllanishini ko'rsatadi.

Himoya mexanizmlari nazariyasi. Anna Freydning (1936) klassik asarida 10 ta asosiy himoya mexanizmi tavsiflangan. G.Vaillant (1977, 1992) ularni yetuklik darajasiga ko'ra 4 guruhga ajratdi

1-jadval. Himoya mexanizmlarining Vaillant tasnifi va ijtimoiylashuvga ta'siri.

Daraja	Mexanizmlar	Ijtimoiylashuvga ta'siri
Patologik	Proyektsiyali identifikatsiya, bo'linish, inkorporatsiya	Jiddiy ijtimoiy buzilishlar
Yetuk emas	Proyektsiya, inkor etish, somatizatsiya, acting out	Munosabatlar buzilishi, tajovuzkorlik
Nevrotik	Ratsionalizatsiya, izolyatsiya, reaktiv shakllanish, intellektualizatsiya	Qisman moslashuv, ichki ziddiyatlar
Yetuk	Sublimatsiya, altruizm, hazil, supressiya, anticipatsiya	Ijtimoiy integratsiya va samarali moslashuv

3. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot 2023–2024 yillarda Toshkent viloyatidagi uchta umumta'lim maktabi va bitta profilaktika markazi asosida o'tkazildi. Tanlab olish mezonlariga ko'ra, hulqi og'ishgan guruhga (n=87) repetitsiya tarkibidagi o'smirlar, intizom buzuvchilar va huquqbuzarlik bo'yicha hisobga olinganlar kiritildi. Nazorat guruhini (n=75) o'rtacha ijtimoiylashuv darajasiga ega bo'lgan tengdoshlari tashkil etdi.

O'lchov vositalari

- Plutchikning Hayot uslublari indeksi (LSI-R) — 97 ta banddan iborat himoya mexanizmlarini aniqlash testi
- Ijtimoiylashuv darajasini baholash shkalasi (SAS-SR, Weissman, 1978, O'zbek tiliga moslashtirilib taqdim etilgan)
- Simptomlar ro'yxati SCL-90-R — umumiy psixopatologik alomatlarni baholash
- Yarim tuzilgan intervyu — oilaviy va ijtimoiy omillarni o'rganish

Ma'lumotlarni tahlil qilish

Statistik tahlil SPSS 26.0 dasturida amalga oshirildi. Guruhlararo farqlarni aniqlash uchun Mann-Whitney U testi, o'zgaruvchilar orasidagi bog'liqlikni aniqlash uchun Spearman korrelyatsiya koeffitsienti qo'llandi. Natijalar $p < 0.05$ darajasida statistik ahamiyatli deb qabul qilindi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Asosiy empirik topilmalar

Tadqiqot natijalari hulqi og'ishgan o'smirlar nazorat guruhiga nisbatan yetuk bo'lmagan himoya mexanizmlarini sezilarli darajada ko'proq qo'llashlarini ko'rsatdi ($p < 0.001$). Xususan:

- Proyeksiya (tajovuzkor his-tuyg'ularni boshqalarga ko'chirish): hulqi og'ishgan guruh — 68.2%, nazorat — 24.1%
- Acting out (hissiyotlarni bevosita xulq-atvor orqali ifodalash): hulqi og'ishgan guruh — 72.4%, nazorat — 18.7%
- Inkor etish: hulqi og'ishgan guruh — 58.9%, nazorat — 31.2%
- Sublimatsiya: hulqi og'ishgan guruh — 12.6%, nazorat — 48.3%

Korrelyatsion tahlil shuni ko'rsatdiki, acting out va proyeksiyaning qo'llanilishi ijtimoiylashuv darajasi bilan salbiy bog'liq ($r = -0.61$ va -0.54 , $p < 0.001$),

---

sublimatsiya va altruizm esa ijtimoiylashuv bilan ijobiy korrelyatsiyada ($r = +0.67, p < 0.001$).

Mexanizmlar va oilaviy omillar

Tadqiqot davomida o'tkazilgan yarim tuzilgan intervyular shuni ko'rsatdiki, yetuk bo'lmagan himoya mexanizmlarini qo'llayotgan o'smirlarning 73.8% i noto'liq oiladan keladi yoki ota-ona tomonidan sovuq munosabat (parental rejection) tajribasiga ega. Bu A.Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasi va J.Bowlbyning biriktirish nazariyasi (attachment theory) bilan uyg'un keladi.

Oilaviy psixologik iqlim va o'smirda shakllanadigan himoya mexanizmlari o'rtasidagi aloqa yanada chuqurroq o'rganilishi zarur. Biroq hozirgi natijalar ham oila tarbiyaviy funksiyasini mustahkamlash siyosatini qo'llab-quvvatlaydi.

PSIXOKORREKSION TAVSIYALAR

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqilgan:

- Yetuk bo'lmagan himoya mexanizmlarini kamaytirish uchun DBT (Dialektik xulq-atvor terapiyasi) elementlarini o'z ichiga olgan guruh psixokorreksiya dasturlarini joriy etish
- O'smirlar uchun san'at terapiyasi va sport-trening orqali sublimatsiya ko'nikmalarini shakllantirish
- Ota-onalar bilan psixoedukatif treninglar o'tkazish va biriktirish (attachment) mustahkamlanishiga ko'maklashish
- Maktab psixologlari uchun himoya mexanizmlarini diagnostika qilish va korreksiya qilish bo'yicha ixtisoslashtirilgan treninglar
- Profilaktika tizimiga Vaillant LSI-R metodikasini joriy etish va muntazam monitoring o'tkazish

XULOSA

Mazkur tadqiqot hulqi og'ishgan o'smirlarning ijtimoiylashuvi jarayonida psixologik himoya mexanizmlari hal qiluvchi rol o'ynashini empirik jihatdan isbotladi. Proyeksiya, acting out va inkor etish kabi yetuk bo'lmagan mexanizmlar ijtimoiy maladaptatsiyani kuchaytirib, tengdoshlar va kattalar bilan

munosabatlarda katta qiyinchilik tug'diradi. Sublimatsiya va altruizm kabi yetuk mexanizmlar esa ijtimoiy integratsiyaga yordam beradi.

Tadqiqot natijalari amaliy psixologiya va ijtimoiy siyosat uchun muhim xulosalar beradi: hulqi og'ishgan o'smirlar bilan ishlashda faqat xulq-atvor ko'rsatkichlariga emas, balki ularning himoya mexanizmlarini optimallashtirish strategiyalariga ham e'tibor qaratish zarur. Kelajakdagi tadqiqotlar longitudinal metodologiyani qo'llagan holda o'smirlik davridagi himoya mexanizmlarining dinamikasini o'rganishga yo'naltirilishi maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Freud, A. (1936). The Ego and the Mechanisms of Defense. International Universities Press.
2. Vaillant, G. E. (1977). Adaptation to Life. Little, Brown and Company.
3. Vaillant, G. E. (1992). Ego Mechanisms of Defense: A Guide for Clinicians and Researchers. American Psychiatric Press.
4. Cramer, P. (2006). Protecting the Self: Defense Mechanisms in Action. Guilford Press.
5. Merton, R. K. (1938). Social Structure and Anomie. American Sociological Review, 3(5), 672–682.
6. Hirschi, T. (1969). Causes of Delinquency. University of California Press.
7. Erikson, E. H. (1968). Identity: Youth and Crisis. Norton.
8. Bandura, A. (1977). Social Learning Theory. Prentice-Hall.
9. Bowlby, J. (1969). Attachment and Loss: Vol. 1. Attachment. Basic Books.
10. Weissman, M. M., & Bothwell, S. (1976). Assessment of Social Adjustment by Patient Self-Report. Archives of General Psychiatry, 33, 1111–1115.
11. Plutchik, R., Kellerman, H., & Conte, H. R. (1979). A Structural Theory of Ego Defenses and Emotions. In C. E. Izard (Ed.), Emotions in Personality and Psychopathology. Plenum.
12. Karimov, B. R., va Yusupova, D. T. (2021). O'smirlik davrida psixologik himoya mexanizmlarining shakllanishi. O'zbekiston psixologiya jurnali, 4(2), 34–48.
13. Ahmedova, M. S. (2020). Deviant xulqli o'smirlar bilan psixokorreksion ish: nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan nashriyoti.